

The Role of Tourism Industry Development in the Approach to the Protection of Intangible Heritage (Case Study: The House of Museums of the World Heritage Complex of Tabriz Historical Bazaar)¹

Raheleh parvin¹, Hossein Esmaeili Sangari², * Akbar Abdollahzadeh Taraf³

1- Ph.D. Candidate, Department of Architecture, Tabriz Branch, Islamic Azad University, Tabriz, Iran.

2- Assistant Professor, Department of Building and Structure Research Institute, National Cultural Heritage Research Institute, Tehran, Iran.

3- Assistant Professor, Department of Urban Planning, Tabriz Branch, Islamic Azad University, Tabriz, Iran.

Received Date: 05 October 2024

Accepted Date: 05 February 2025

Abstract

Background and Aim: Heritage concepts with an emphasis on identity reflect the material and non-material lives of societies. Therefore, expanding the scope of tourism, as a field of study, reflects an increasing role in the protection of heritage in parallel with the documentation of museums. In the meantime, the tourism industry's development in the heritage field and economic growth are concerned with protecting cultural resources.

Methods: Thus, investigating the synergy of the tourism industry and intangible heritage will prevent the orientation of passive criteria. Therefore, the present study, to answer the question "What is the synergy effect of intangible heritage and tourism industry on sustainable development?", extracted the development criteria in the House of Museums of the World Heritage Protected Area of Tabriz Historical Bazaar, to explain the insights in acknowledging the relationship between these two articles, from library studies and historical documents approved by experts and specialists of the Cultural Heritage Organization of West Azerbaijan Province. Also, in terms of answering the question "How important are the tourists' experiences of the Tabriz Museum House in the development of tourism?", to measure the visitors' satisfaction with the quality of the infrastructure and resources available in the 8 houses of the museum in the historical area of the case study, structured questionnaires were distributed among 78 tourists on a five-point Likert scale.

Findings and Conclusion: In the integration of the extracted components and analysis of SPSS software with T-test, it was found that if the managers and stakeholders in the field of cultural heritage have a combined attitude towards the synergistic categories of tourism industry and intangible heritage, the procedure of conservation and transfer of intangible cultural heritage in the houses of museums in the study area will be improved.

Keywords: Development, Tourism, Conservation, Intangible Heritage, Museum House, Tabriz.

¹This article is extracted from the doctoral thesis entitled "Explaining and Analyzing the Ontological Dimensions of Flânerie in Iranian Cities and the Application of Flânerie in Contemporary Urban Spaces," conducted at Azad University, Central Tehran Branch, by the first author.

* Corresponding Author Email: h.esmaeili@richt.ir

Cite this article Parvin, R., Esmaeili Sangari, H. and Abdollahzadeh Taraf, A. (2025). The Role of Tourism Industry Development in the Approach to the Protection of Intangible Heritage (Case Study: The House of Museums of the World Heritage Complex of Tabriz Historical Bazaar). *Journal of Sustainable Urban & Regional Development Studies (JSURDS)*, 6(2), 126-140.

نقش توسعه صنعت گردشگری در رویکرد حفاظت از میراث ناملموس (مورد پژوهی: خانه موزه های حریم مجموعه میراث جهانی بازار تاریخی تبریز)^۱

راحله پروین، حسین اسمعیلی سنگری^۲، اکبر عبدالله زاده طرف^۳

۱- دانشجوی دکتری گروه معماری، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران

۲- استادیار، پژوهشکده ابنیه و بافت گروه بنا، پژوهشگاه میراث فرهنگی کشور، تهران، ایران.

۳- استادیار، گروه برنامه ریزی شهری دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز، تبریز، ایران

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۷/۱۴ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۱/۱۷

چکیده

زمینه و هدف: مفاهیم میراث با تأکید بر هویت، حیات مادی و غیر مادی جوامع را نمود می بخشند. از این رو، گسترش دامنه گردشگری، بعنوان حوزه مطالعاتی، نقش فزاینده ای را در حفاظت از میراث به موازات مستندسازی موزه ها منعکس می نماید. در این بین، توسعه صنعت گردشگری در حیطه میراث، علاوه بر رشد اقتصادی، درباب صیانت از منابع فرهنگی اهتمام می ورزد.

روش بررسی: بدینسان، تفحص در مقوله هم افزایی صنعت گردشگری و میراث ناملموس در جهت گیری معیارهای منفعلانه ممانعت به عمل خواهد آورد. ازاینرو پژوهش حاضر در پی پاسخ به پرسش "تاثیر هم افزایی میراث ناملموس و صنعت گردشگری در توسعه پایدار به چه میزان است؟" معیارهای توسعه را در خانه موزه های حریم حفاظت شده میراث جهانی بازار تاریخی تبریز، با هدف تبیین بینش ها در اذعان ارتباط این دو جستار، از مطالعات کتابخانه ای و اسناد تاریخی در تایید کارشناسان و متخصصین سازمان میراث فرهنگی استان آذربایجان غربی استخراج نمود. همچنین، از حیث پاسخ به "تجارب گردشگران از خانه موزه های تبریز به چه میزان در توسعه گردشگری حائز اهمیت می باشد؟" به سنجش رضایت بازدیدکنندگان از میزان کیفیت زیرساخت ها و منابع موجود در ۸ خانه موزه مثبت در منطقه تاریخی مورد پژوهی، پرسشنامه های ساختاریافته در مقیاس پنج گزینه ای لیکرت را در بین ۷۸ نفر از گردشگران توزیع نمود.

یافته ها و نتیجه گیری: در ادغام مولفه های مستخرج و تحلیل نرم افزار SPSS با آزمون تی مشخص گردید که در صورت نگرش توأم مدیران و ذینفعان حوزه میراث فرهنگی به مقولات هم افزایی صنعت گردشگری و میراث ناملموس، رویه حفاظت و انتقال میراث فرهنگی ناملموس در خانه موزه های محدوده مورد مطالعه ارتقاء می یابد.

کلید واژه ها: توسعه، گردشگری، حفاظت، میراث ناملموس، خانه موزه، تبریز.

^۱ این مقاله مستخرج از رساله دکتری راحله پروین با عنوان: «کاربست میراث ناملموس (سرمایه اجتماعی) در حفاظت و بهبود عرصه و حریم مجموعه میراث جهانی بازار تاریخی تبریز (رویکرد سیاست گذاری خودمردم نگاری)» می باشد که در دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز در حال انجام است.

^۲ نویسنده مسئول: h.esmaeeli@richt.ir

ارجاع به این مقاله: پروین، راحله، اسمعیلی سنگری، حسین و عبدالله زاده طرف، اکبر. (۱۴۰۴). نقش توسعه صنعت گردشگری در رویکرد حفاظت از میراث ناملموس (مورد پژوهی: خانه موزه های حریم مجموعه میراث جهانی بازار تاریخی تبریز). فصلنامه مطالعات توسعه پایدار شهری و منطقه ای، (۲)۶، ۱۲۶-۱۴۰.

مقدمه و بیان مسأله

بن مایه میراث فرهنگی ناملموس، دیباچه ای بر تاریخ و هویت درکنش جوامع، تمثال حیات محسوب می گردد (Huang et al, 2023:195). چنانکه، ICH با اشاره به بیان مختلف سنتی-فرهنگی منتقل شده در انسال در نظر گرفته شده و به عنوان بخشی از میراث فرهنگی یاد می شود (لو، چای و هو، ۱۴۰۳:۱۷)، سنت های شفاهی هنرهای نمایشی، اعمال اجتماعی، آیین ها، روایید ملی، دانش و شیوه های مربوط به طبیعت و جهان، صنایع دستی-سنتی، و همچنین اقلام فیزیکی و مکان های مرتبط با این عبارات در دسته میراث ناملموس قرار دارند که منابع گردشگری-فرهنگی می باشند (کیو، زو و ژانگ، ۲۰۱۴:۳). در حالی که ICH جاذب گردشگری بوده، این مدل در توسعه هم افزایی نه تنها استفاده موثر از منابع فرهنگی را ترویج می دهد، بلکه باعث رشد اقتصادی پایدار می شود و به یک موقعیت برد-برد برای فرهنگ و اقتصاد دست می یابد (وانگ و شیائو، ۱۳۹۹:۱۷۶). مدت مدیدیست که تحقیقات در ارتباط با توسعه ICH و صنعت گردشگری به یک نقطه کانونی در محافل دانشگاهی مبدل گردیده، با این حال، برخی از کاوش ها در توسعه هماهنگ این مقولات، اغلب مشتمل بر مطالعات بر جنبه های فردی، همانند؛ عناصر ارزشمند ICH و گردشگری می باشند (شیائو، ۱۴۰۱:۱۰۲) و سیستم های محرک ذاتی در پس ادغام فرهنگ و صنعت گردشگری (تیان، ژو و ژائو، ۲۰۱۴:۱۱) در بحث های نظری الگوهای توسعه هم افزایی ICH و گردشگری در این زمینه نسبتاً کمیاب می باشد. این مهم، بلاخص در خانه موزه ها که بسان موضع حفظ و انتشار میراث ناملموس عنوان می شوند، در معرض بی توجهی قرار دارند. بطوریکه، مقوله میراث ناملموس به طور مؤثری جامعه را در جهت نیل به توسعه پیش می برد و در صنعت گردشگری تمثال اکسیری برای طیف گسترده ای از مشکلات اقتصادی، زیست محیطی، حفاظت و توسعه ساخت و ساز مبدل گردیده است. براساس استدلال مقاله پیش رو، عدم بررسی توأم ICH و صنعت گردشگری در مباحث هم افزایی علیرغم منابع فرهنگی به توسعه گردشگری می تواند آسیب برساند. با توجه به این امر که امروزه، خانه های تاریخی با نام موزه ها در معرض بازدید عموم قرار گرفته اند، علاوه بر منابع غنی فرهنگی، در ترویج میراث جوامع عملکردی حیاتی را در علم اقتصاد مشمول می شوند. لیکن، عدم تفحصات کافی از سوی ذینفعان و مدیران میراث فرهنگی به رویکرد هم افزایی، حفاظت از ICH را که صنعت گردشگری آن را مغتنم می شمارد در مناطق تاریخی و فرهنگی محافظت شده، خلاء عظیمی را بوجود آورده است. از این رو، پژوهش حاضر، بررسی این مهم را در خانه موزه های موجود در حریم حفاظت شده مجموعه میراث جهانی بازار تاریخی تبریز که یکی از موثرترین ابزارهای تأیید رابطه و مکانیسم های هم افزایی فی مابین ICH و صنعت گردشگری می باشد، با هدف تمرکز بر این بخش ها به ارائه بینش های ارزشمند برای سیاست گذاران و مدیران شهری مرتبط می پردازد.

در این میان، با نگرش به مورد پژوهی ۸۰۰ خانه تاریخی موجود در استان آذربایجان شرقی به ثبت ملی رسیده است که ۳۰۰ خانه تاریخی در سطح شهر تبریز و ۸ خانه در حریم مجموعه میراث جهانی بازار تاریخی با معیارهای حفاظت از حریم بافت های تاریخی با عنوان خانه موزه قرار دارند. بدین سبب از کیفیت فضایی قابل قبولی در جهت هم افزایی میراث ناملموس و صنعت گردشگری برخوردارند. لیکن آنچه شایان توجه می باشد، تمایلات رفتاری بازدیدکنندگان در باب رضایت و ادراک فضایی از حیث ایجاد وفاداری و بازدید مجدد از آن اماکن می باشد. بدینسان، مفروضات در جهت تأثیر مستقیم تمایلات رفتاری گردشگران در هم افزایی میراث ناملموس و صنعت گردشگری می باشد و همچنین، کیفیت اطلاع رسانی از خانه موزه ها توسط مدیران ذینفع نقش بنیادینی را ایفا می نماید. در این راستا پاسخ به سوالات "تجارب گردشگران از خانه موزه های تبریز به چه میزان در توسعه گردشگری حائز اهمیت می باشد؟" و "تأثیر هم افزایی میراث ناملموس و صنعت گردشگری در توسعه پایدار به چه میزان است؟" از اینرو، پژوهش حاضر، با روش کیفی-کمی، بطور آمیخته به بررسی اسناد و مطالعات تاریخی پرداخته و سپس در جامعه آماری ۷۸ نفر از گردشگران به تفحص معیارهای هم افزایی میراث ناملموس و صنعت گردشگری می پردازد. آنچه در این مهم نمایان می شود، عناصر بنیادین در قلمر میراث ناملموس نقش شایان توجهی را ایفا می نمایند.

مبانی نظری پژوهش

حفاظت از میراث فرهنگی ناملموس

از زمان اعلام کنوانسیون ۲۰۰۳ یونسکو از حیث حفاظت از ICH، تحقیقات رو به رشدی در سطح جهانی وجود داشته است. بطوریکه، محققان مختلف رویکرد مطالعه حفاظت از آن را در دیدگاه‌های متعددی حائز اهمیت حیاتی را تشخیص می‌دهند (سالازار^۱ و همکاران، ۱۴۰۱: ۵۲۸). در این راستا، مفهوم تنوع فرهنگی به طور گسترده‌ای در میان محققان به رسمیت شناخته شد (واحد^۲، ۱۳۹۹: ۱۷۲۸). بر اساس این مفهوم، تحقیقات مرتبط بیشتر بر نقش ICH در ارتقای درک متقابل و احترام بین فرهنگ‌های مختلف تأکید می‌نماید (آکاش^۳، ۱۴۰۲: ۱۷). از این نظر اقدامات حفاظتی با رویکردهای سنتی در سه نوع اصلی؛ حفاظت مبتنی بر موزه، حمایت مبتنی بر سیاست و نهاد و حمایت قانونی دسته‌بندی می‌گردد. حفاظت از موزه یکی از رایج‌ترین روش‌ها برای حفاظت از میراث به ویژه برای اقلام ملموس می‌باشد، در باب ICH نیز به عنوان یکی از موثرترین ادوات حفاظت در نظر گرفته می‌شوند. چنانکه، مطالعات متعدد نقش حیاتی موزه‌ها را در تأکید بر آگاهی عمومی و مشارکت در امر صیانت را نشان می‌دهند (کاندیل^۴، ۱۴۰۲). با توجه به سیاست و حفاظت مبتنی بر نهادها، این گامگذاری‌ها، متمایل به تمرکز بر ایجاد یک پایه زیست محیطی از حیث حفظ میراث فرهنگی ناملموس در سیاست‌های مدیریت سیستماتیک و چارچوب‌های نهادی ضروریست (ما و گو^۵، ۱۴۰۲: ۱۷). در بعد سیاست با تمرکز بر آموزش، ارائه توصیه‌های سیاستی در این زمینه در حمایت قانونگذاری، به عنوان یک اقدام حمایتی الزامی و بسیار مؤثر، توجه علمی قابل توجهی را به خود جلب می‌نماید (ژانگ و ژان^۶، ۱۴۰۲: ۷۸).

از آنجا که، پیشبردهای حفاظت از میراث ناملموس به سبب وجود محدودیت‌هایی دچار چالش‌هایی گردید، با تعمیق جهانی شدن، تعداد فزاینده‌ای از محققان شروع به تمرکز بر گامبرداری در رویکردهای توسعه محور نمودند که منجر به رشد تحقیقات در این راستا می‌شود. چنانکه، در سال‌های اخیر، تفحص از طریق توسعه صنعت فرهنگی و استراتژی‌های تجاری سازی، عمدتاً بر زمینه‌های صنایع فرهنگی، توسعه گردشگری و فناوری دیجیتال متمرکزند تا تعادلی بین حفظ و استفاده از ICH را در جامعه مدرن پیدا کنند. در حوزه توسعه گردشگری، تحقیقات لو و همکاران (۲۰۲۲) نشان می‌دهد که ادغام میراث فرهنگی ناملموس با اقتصاد محلی از طریق صنعت گردشگری نه تنها می‌تواند انتشار فرهنگی را ترویج نماید، بلکه مزایای اقتصادی را نیز برای جوامع محلی ایجاد می‌کند (لو^۷ و همکاران، ۱۴۰۱: ۱۳۱۶). این وضعیت برد-برد توسعه گردشگری را به یک استراتژی مهم برای صیانت از میراث ناملموس تبدیل کرده است. با این حال، محققان همچنین هشدار می‌دهند که اتکای بیش از حد به توسعه گردشگری تجاری ممکن است منجر به کالایی شدن و تحریف میراث فرهنگی شود (آلامینه^۸ و همکاران، ۱۴۰۲: ۱۴۸). بنابراین، یکی از موضوعات مهم تحقیق کنونی حفظ اصالت فرهنگی و پتانسیل اقتصادی ICH در برقراری تعادل می‌باشد.

توسعه هم افزایی میراث ناملموس و صنعت گردشگری

موضوع توسعه هم افزایی بین ICH و صنعت گردشگری به طور فزاینده‌ای از سوی محققان توجهات را به خود جلب کرده است. بطوریکه، منجر به گسترش مطالعات مرتبط شده و محققان دو دیدگاه کاملاً متضاد در مورد تأثیر این توسعه هم افزایی دارند. کسانی

1-Salazar

2 -Wahed

3 -Akash

4- Kandil

5 -Ma & Guo

6- Zhang & Zhan

7- Luo

8- Alamineh

که دیدگاه منفی دارند، مانند کریستینا و همکاران، استدلال می کنند که توسعه گردشگری می تواند به منابع فرهنگی آسیب برساند (گريستينا، لادکین و فلچر، ۱۳۸۳: ۳۲). به طور مشابه، لو و همکاران معتقدند که یک تضاد ذاتی بین حفظ و توسعه وجود دارد (لو^۲ و همکاران: ۱۳۹۸: ۱۳۱۸). از سوی دیگر، برخی از محققان معتقدند که توسعه گردشگری تأثیر مثبتی بر پروژه های ICH و توسعه اجتماعی-اقتصادی جوامع محلی دارد. چنانکه، استدلال می کنند که این مقوله دارای ارزش اقتصادی قابل توجهی بوده و توسعه گردشگری می تواند فضای لازم برای بقا را برای آن فراهم کند و در نتیجه حفاظت و انتقال آن را ارتقا دهد (جالوه، ۱۳۹۹: ۴۲). رابطه بین توسعه گردشگری و میراث فرهنگی ناملموس از باب حفظ و انتقال آن به عنوان تقویت متقابل دیده می شود.

فرتی و کامینو از دیدگاه دینفعان یک چارچوب ارزیابی برای سیستم های میراث فرهنگی و طبیعی بر اساس تئوری "ارزش چند ویژگی" ایجاد کردند و تحقیقات تجربی را در مورد مقاصد گردشگری خاص و پروژه های ICH انجام دادند (کامینو و فرتی، ۱۳۹۳: ۶۸۹) و اجرای حفاظت از میراث ناملموس را در توسعه گردشگری، نه تنها به عنوان ابزاری موثر برای ارتقای رشد اقتصادی جوامع محلی بلکه به عنوان اقدامی ضروری برای انتقال فرهنگ و شکل گیری هویت فرهنگی به طور گسترده معرفی نمودند. این اجماع گسترده بر نقش دوگانه گردشگری در حمایت از اهداف اقتصادی و فرهنگی تأکید می نماید. بر این اساس، محققان مدل های مختلفی را برای توسعه هم افزایی ICH و گردشگری از دیدگاه های مختلف ارائه کرده اند. از جمله "موزه + گردشگری"، توسعه موضوعی، ادغام جشنواره و تجربیات فرهنگی محلی-تاریخی می باشد. برخورداری از گردشگری موزه برای نشان دادن ارزش نامشهود ICH بعنوان یک مدل هم افزایی رایج می باشد. بطوریکه، بسیاری از کشورها رویکردهای مشابهی را اجرا کرده اند. این مدل ها نه تنها تنوع اقلام گردشگری را افزایش داده و حفاظت و انتقال فرهنگ محلی را ارتقا می دهد، بلکه نقاط رشد جدیدی را برای اقتصادهای محلی نیز فراهم می آورد.

پیشینه پژوهش

با عنایت به بیان مسأله در باب هم افزایی میراث ناملموس و صنعت گردشگری تفحصات در باب بررسی توأم این دو مقوله موجود نمی باشد. لیکن، در پیشینه مطالعات به این مباحث بصورت انفرادی پرداخته شده است.

میراث شفاهی و ناملموس بشری (مختاری، ۱۴۰۱: ۲۱۰)، با ایجاد حس هویت نیاز مبرم به حفاظت در حیات آن را آشکار می سازد. بدین جهت مباشرت در نقصان به اصل حداقل به بازشناسی سنت صیانت (زمانی و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۵۳) از چالش های حفاظت در میراث جهانی به شمار می آید. از اینرو، میراث ناملموس علیرغم معیار جاذب برای گردشگران در اماکن تاریخی، به سبب بی مهری، نیازمند مداخلات مدیران و دینفعان با توجه به ویژگی های فرهنگی جامعه می باشند (اسمعیلی سنگری و پروین، ۱۴۰۳: ۱۴). از اینرو، عوامل علی (اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی، تاریخی) بسترساز خط مشی همگرایی گردشگری میراث فرهنگی را فراهم می آورد (تاج زاده نمین، میکائیلی کیوی و علیزاده سولا، ۱۴۰۱: ۱۶۲). بنابراین، این حوزه مستلزم حمایت و دخالت مستقیم دولت (میرواحدی، قائدی ها هونجانی، ۱۳۹۹: ۱۳۸)، بدلیل عدم تعادل توزیع فضایی میراث ناملموس در حوزه گردشگری و برخورداری از مقولات حفاظت و توسعه در سیاست گذاری دینفعان می باشد (میرتقیان، خراسانی و خلج، ۱۴۰۱: ۲۳).

بدینسان، در راستای جلوگیری از معیارهای منفعلانه، معرفی اماکن مستعد میراث ناملموس در پیشبرد اهداف گردشگری، شایسته انتفاع از محرک هایی همچون؛ سیاست گذاری، سرمایه گذاری و پشتیبانی، آموزشی و تربیتی می باشد (علیزاده سولا، میکائیلی کیوی و طاهر، ۱۴۰۰: ۷). همانگونه که، نتایج تحقیق الگوی گردشگری خلاق مبتنی بر رویکرد بازآفرینی فرهنگ محور با تأکید بر ایده شهر خلاق، بیانگر الگوی گردشگری موفق با بهره گیری از تمرکز فرهنگی بر فرآیندهای مدیریت در بافت تاریخی شهرها سبب رشد اقتصاد می شود و امکان مشارکت بین گردشگران و ساکنان فراهم می آورد (اردلان و همکاران، ۱۴۰۱: ۴۲)، ایجاد جاذبه های ناملموس گردشگری تأثیر معنی داری بر توسعه گردشگری دارد، بطوریکه مشمول ارزش و فواید ادراک شده، حمایت و مشارکت و پایداری

1- Christina, Ladkin & Fletcher

2- Luo

3- Jalloh

4- Ferretti & Comino

توسعه می باشد (حیدری، روستایی و فیضی، ۱۴۰۰:۴۷۸). از اینرو، شناسایی شرایط علی در صنعت گردشگری، زمینه را در جهت شکل گیری پیامدهای گریزناپذیر از طریق فراهم کردن بسترهای مناسب و بهره گیری از راهبردهای مدیریت اطلاعات و ارتباطات، استراتژی‌ها بازاریابی، نظارت و پایش و ... را فراهم می نماید (جلیلیان، حیدری، احدنژاد روشتی و رضایی، ۱۴۰۴:۴۲۰).

در ارزیابی شاخص های ایجاد گردشگری بافت‌های تاریخی شهر، حضور رابطه معنی‌داری میان شاخص‌های مدیریت و میزان تحقق‌پذیری توسعه گردشگری وجود دارد (رحیمی فرد و همکاران، ۱۴۰۰:۱۵۲۷). چنانکه، در اداره و تنظیم امور محلی و ملی به رابطه ی کنشگران و ذینفعان توجه فراوان دارد (براری، شریف زاده، کاظمیان و قربانیزاده، ۱۳۹۸:۳۸). بنابراین، تناسب پاسخگویی و انطباق پذیری دول به روابط با اجتماع بستگی دارد تا واقعیت تقاضاها و پیشنهادها بتوانند به درون نهادهای رسمی انتقال یابند (ضیایی و اسدیان، ۱۴۰۰:۱۷). همسو، با بیان این موضوع که برای حل مشکلات اجرایی، در شیوه‌های سیاست گذاری یکسان در توسعه مقاصد گردشگری، بهره گیری از روش‌های یکنواخت برای چندین مرتبه مناسب نمی باشد (دیتوتو، جیانونی و جافیک، ۱۴۰۰:۸۵۸۱)، توسعه صنعت گردشگری، یکی از موفقیت آمیزترین الگوها در زمینه مدیریت نهادهای اجتماعی می باشد. همانطور که خاتم و همکاران در مقاله ای بیان نمودند، یک سیستم مدیریت اجتماعی به شکل مشارکتی، سه نهاد جامعه مدنی، بخش خصوصی و دولت را مشمول می شود. بطوریکه، در تمامی تصمیم گیری‌ها مربوطه مشارکت می کنند (خاتم، احمدی و خاتم، ۱۴۰۱:۱۷). ارزیابی اولویت‌های شاخص‌های مدیریت گردشگری شهری، زمینه را برای اجرایی شدن معیارهای توسعه در مولد آن (گردشگری موزه ها) با عنوان مهمترین شاخص توسعه صنعت گردشگری فراهم می نماید (امینیان، سید نقوی، جهانیان و امامی، ۱۳۹۹:۱۲۹). در این بین، موزه‌ها را به عنوان نهادهایی که متصدی اطمینان از ثبات و انعطاف پذیری‌های فرهنگی از نسلی به نسل دیگر از طریق یک فرآیند معنا سازی با مفهوم میراث ناملموس در صنعت گردشگری منعکس می کنند (غامساخوردیا، ۱۳۹۹:۴۲۸).

اساساً، موزه و مجموعه‌های آن نه تنها میراث را به صورت امانت برای جوامع حفظ و محافظت می نمایند تا دسترسی آینده به منابع فرهنگی را تضمین کنند، بلکه عملکردی به عنوان مجرای برای انتقال ارزش های فرهنگی به آیندگان دارند (سیرکی تی و مونتیا، ۱۴۰۱:۱۲۸). خود سیستم موزه به طور مداوم با یک محیط اجتماعی چالش برانگیز سازگار می شود و در عین حال مسئولیت بهبود جامعه را از طریق بازتاب در صنعت گردشگری انجام می دهد (کید، ۱۳۹۷:۲۷۴). بنابراین، موزه ها به عنوان بخشی از اقتصاد معنا می یابند و تجربیات میراث ناملموس را به عنوان کالا ارائه می دهند و از طریق گردشگری فرهنگی به توسعه اقتصادی مناطق محلی کمک می نمایند (ویستیسن، سلوادورای و جنسن، ۱۳۹۹:۸۲). به این ترتیب پاپ و همکاران (۲۰۱۹) ادعا می کنند که توسعه منابع گردشگری در موزه‌ها، با اطمینان از ارتباط میراث ملموس و ناملموس به پایداری فرهنگی یک جامعه منجر می شود (پاپ و همکاران، ۱۳۹۸:۹۸۳).

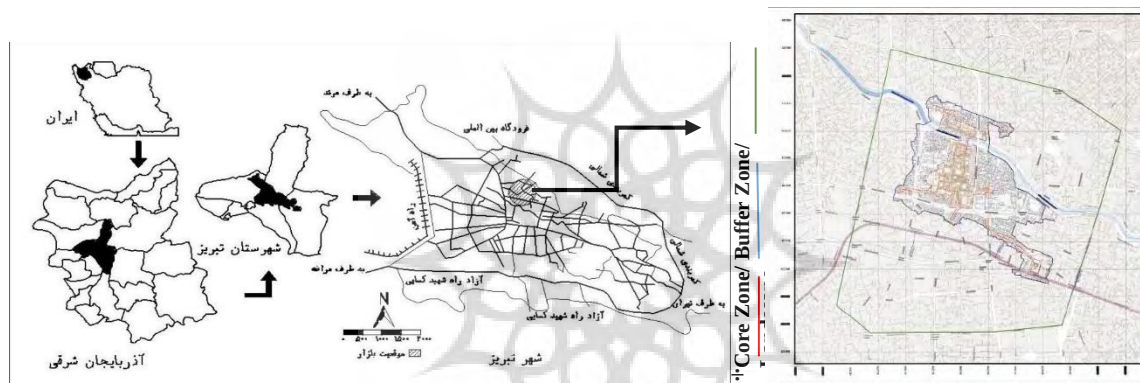
علیرغم رابطه دشوار بین گردشگری و میراث، برخی از جنبه های مثبت این رابطه در بطن فرهنگ می باشد، که به تعیین اهداف اقتصادی می پردازند (فریرا و سوزا، ۱۳۹۹:۵۶۹). بنابراین، میراث ناملموس بسان یک درام سنتی، گزینه ای جذاب برای توسعه گردشگری می باشد (کوی، ژائو و وانگ، ۱۴۰۰:۴۸۷). بطوریکه، تبدیل منابع فرهنگی به محصولات گردشگری می تواند انگیزه ای برای احیای هویت فرهنگی جامعه و توسعه آن باشد. توسعه پروژه های گردشگری و یکپارچه سازی میراث فرهنگی می تواند شرایطی را برای نوآوری و تنوع محصولات، مقاصد و پاسخگویی به نیازهای جدید صنعت گردشگری ایجاد کند (سوزا و آلوز، ۱۳۹۸:۲۳۸). چرا

-
- 1- Detotto, Giannoni and Goavev
 - 2- Gamsakhurdia
 - 3- Cerquetti & Montella
 - 4- Kidd
 - 5- Vistisen, Selvadurai & Jensen
 - 6- Pop
 - 7- Ferreira & Sousa
 - 8- Cui, Zhao & Wang
 - 9- Sousa & Alves

که، در یکنواختی نهفته در انتشار میراث ناملموس، برآورده کردن اشتیاق مخاطب برای تجربیات متنوع و غنی تر عیان می شود (زی، ۱۳۹۱: ۵).

محدوده مورد مطالعه

مجموعه میراث جهانی بازار تاریخی تبریز (شکل ۱)، با ثبت در فهرست میراث جهانی یونسکو دارای وسعت عرصه حدود ۲۷۰۰۰۰ مترمربع و حریم ۷۷۴۰۰۰ مترمربع (مجنونی توتاخانه و اسمعیلی سنگری، ۱۴۰۰: ۱۱۰)، رویکردی اتخاذ می کند که مفاهیم میراث فرهنگی در ارزیابی هویت در روابط دو سویه فی مابین کنش گران و آثار استمرار می یابد (پروین، اسمعیلی سنگری و عبدالله زاده طرف، ۱۴۰۴). بنابراین، با توجه به موقعیت قرار گیری بازار تاریخی طی ادوار متعدد و منطقه تاریخی-فرهنگی با مساحت ۴۲۱ هکتار در محدوده حریم حفاظت شده، وجود خانه های سنتی و تاریخی در این تحدید نمایانگر بخشی از تاریخ و فرهنگ شهر تبریز، مستعد میراث ملموس و ناملموس، سالانه پذیرای گردشگران متعددی می باشند. از اینرو، در راستای تحکیم روابط فراشهري (یزدانی و ده ده زاده سیلابی، ۱۳۹۷: ۱۱۲)، خانه موزه های موجود در این بافت تاریخی، مستلزم راهبرد های شناخت ارزش های بالقوه می باشد.

شکل ۱. موقعیت قرار گیری حریم و عرصه مجموعه میراث جهانی بازار تاریخی تبریز (مهندسين مشاور نقش محیط، ۱۳۹۵).

روش شناسی پژوهش

راهبرد پژوهش حاضر، کیفی-کمی از نوع آمیخته بصورت کاربردی و پیمایشی می باشد. بدینسان، جمع آوری و تحلیل داده ها در دو بخش صورت پذیرفت. در وهله اول، در راستای شناسایی محل خانه موزه ها، مطالعات کتابخانه ای، اسناد و مدارک تاریخی مرتبط با حریم مجموعه میراث جهانی بازار تاریخی تبریز انجام شد. سپس معیارهای مرتبط با میراث ناملموس و صنعت گردشگری در راستای دریافت هم افزایی استخراج شد. بدین صورت که، روایی ابزار اندازه گیری متغیرها با استفاده از چارچوب نظری پژوهش در دیدگاه متخصصین، اساتید و کارشناسان حوزه میراث فرهنگی استان آذربایجان شرقی در نظر گرفته شد. در بخش کمی، پرسش نامه هایی در قالب ساختاریافته و مقیاس پنج گزینه ای لیکرت (کاملاً موافقم، موافقم، تا حدی، مخالفم، کاملاً مخالفم) در میان ۷۸ نفر از گردشگران حاضر در خانه موزه ها در ساعات ۹ الی ۱۵ در طی ۳ هفته توزیع گردید. با بهره گیری از فرمول آلفای کرونباخ پایایی این پرسش نامه برابر با ۰/۷۸ محاسبه گردید. همچنین، داده های دریافتی در نرم افزار SPSS بررسی و در سطح آمار توصیف شد.

تحلیل یافته ها

شاخصه های توسعه میراث ناملموس

با تکیه بر تحقیقات موجود در این زمینه و با توجه به وضعیت توسعه ICH در محدوده مورد پژوهی، شاخص ارزیابی جامع در راستای تجزیه و تحلیل سطح توسعه میراث ناملموس مشمول جنبه هایی مانند حفاظت، بهره گیری، مدیریت پایدار آن می باشد. این شاخص ها با رعایت اصول جامعیت، کمی پذیری و در دسترس بودن داده ها، در چهار شاخص اصلی سازماندهی شد: مدیریت، کیفیت توسعه، خدمات عمومی و پشتیبانی تقسیم می شود (جدول ۱).

جدول ۱. شاخصه های توسعه میراث ناملموس.

شاخصه	هدف	مزایا	ارزیابی
مدیریت	ترویج و بهره برداری از ICH	ارائه خدمات فرهنگی عمومی	ارزیابی اقتصادی و تأثیر میراث فرهنگی ناملموس
کیفیت توسعه	توسعه پایدار (بازار و منابع فرهنگی)	- منعکس کننده سطح بازسازی و فعالیت اقتصادی.	ارزیابی عینی از چشم انداز و امکان سنجی توسعه صنعت ICH
خدمات عمومی	حفاظت از میراث فرهنگی ناملموس و همچنین افزایش آگاهی و مشارکت عمومی	- خدمات فرهنگی - دسترسی فضایی به منابع فرهنگی.	ارزیابی مزایای اجتماعی
سطح حفاظت	حمایت به طور مستقیم بر توسعه پایدار و اثربخشی حفاظتی ICH	- تضمین مالی - حمایت از منابع انسانی	ارزیابی منابع مالی و انسانی لازم برای حفاظت و توسعه ICH

منبع: (نگارندگان، ۱۴۰۳).

شاخصه های توسعه گردشگری

پژوهش حاضر، با تعمیق صنعت گردشگری و نوآوری مدل های جدید کسب و کار، به یک سیستم شاخص جامع ارزیابی توسعه گردشگری می پردازد که توسط محققان و کارشناسان مربوطه مبتنی بر نقاط قوت و چارچوب های ارزیابی صنعت گردشگری موجود توسعه یافته است. هدف از این سیستم کمی سازی و تجزیه و تحلیل سطح توسعه صنعت گردشگری در منطقه تاریخی-فرهنگی حریم حفاظت شده مجموعه میراث جهانی بازار تاریخی تبریز که مبنایی برای اندازه گیری بعدی هم افزایی بین ICH و توسعه گردشگری فراهم می نماید. این سیستم از چهار شاخص اصلی: سطح توسعه اقتصادی، ظرفیت زیست محیطی، سطح پشتیبانی ساخت و ساز و سطح توسعه پایدار تشکیل می شود (جدول ۲).

جدول ۲. شاخصه توسعه صنعت گردشگری در منطقه فرهنگی-تاریخی حریم مجموعه میراث جهانی بازار تاریخی تبریز.

شاخصه	هدف	مزایا	ارزیابی
توسعه اقتصادی	انعکاس سهم بخش گردشگری در توسعه اقتصادی	- درآمد حاصل از گردشگری خارج از کشور- درآمد گردشگری داخلی، نرخ رشد سالانه درآمد صنعت گردشگری	ارزیابی وضعیت صنعت گردشگری و رقابت پذیری
زیست محیطی	پویایی و امکانات را برای صنعت گردشگری بعنوان کلید توسعه جاذبه های گردشگری-کیفیت محیط زیست	- منابع گردشگری بهره برداری شده - خدمات و تسهیلات	ارزیابی کیفیت محیط زیست و غنای منابع گردشگری.

توسعه ساخت و ساز	ظرفیت و پوشش صنعت گردشگری، برای ارائه خدمات به عموم مردم و اساس توسعه سالم صنعت گردشگری در سطح امنیت ساخت و ساز	-امنیت در حمل و نقل -ضمانت مالی	-ارزیابی منابع انسانی مورد نیاز توسعه صنعت گردشگری-ارزیابی میزان سرمایه گذاری در دارایی های ثابت، میزان وجوه ویژه و میزان سرمایه گذاری خارجی در کنار حمایت مالی دولت
سطح توسعه پایدار	توسعه بلندمدت و پایداری صنعت گردشگری	-پتانسیل توسعه در آینده -تمایل به بازدید مجدد -رضایت گردشگران	ارزیابی ظرفیت توسعه بالقوه و فرصت های رشد آینده صنعت گردشگری

منبع: (نگارندگان، ۱۴۰۳).

به پشتوانه معیارهای اتخاذ شده و با تأیید کارشناسان و متخصصین سازمان میراث فرهنگی استان آذربایجان شرقی، پرسش های ساختاریافته در مقیاس پنج گزینه ای لیکرت، جامعه آماری متشکل از ۷۸ نفر از بازدیدکنندگان از خانه های تاریخی که ثبت ملی گشته اند و بعنوان موزه واقع در حریم مجموعه میراث جهانی بازار تاریخی تبریز پذیرای گردشگران می باشد در طی سه هفته متوالی در ساعات بازدید ۹ الی ۱۵ توزیع گردید (جدول ۳).

جدول ۳. خانه های تاریخی مبدل شده به موزه در حریم مجموعه میراث جهانی بازار تاریخی تبریز.

نام بنا	عنوان قبلی	پیشینه بنا	ثبت ملی	تصاویر
موزه مشروطه	خانه مهدی کوزه کنانی	دوره قاجار	۱۳۵۴	
موزه قاجار	خانه امیر نظام گروسی	دوره قاجار	۱۳۷۵	
موزه سنجش	خانه سلماسی	دوره قاجار	۱۳۷۶	
موزه مکتب هنر تبریز	خانه خاندان محمد آقا حریری	دوره قاجار	۱۳۷۷	

	۱۳۸۴	دوره قاجار	خانه شربت اوغلی	موزه سفال
	۱۳۷۸	دوره پهلوی اول	خانه ابوالقاسم صحتی	موزه مردم شناسی محرم
	۱۳۸۲	دوره پهلوی اول	خانه اردوبادی	موزه اسناد آذربایجان
	۱۳۸۵	دوره پهلوی اول	خانه پروین اعتصامی	موزه فرهنگ و تاریخ تبریز

منبع: (نگارندگان، ۱۴۰۳).

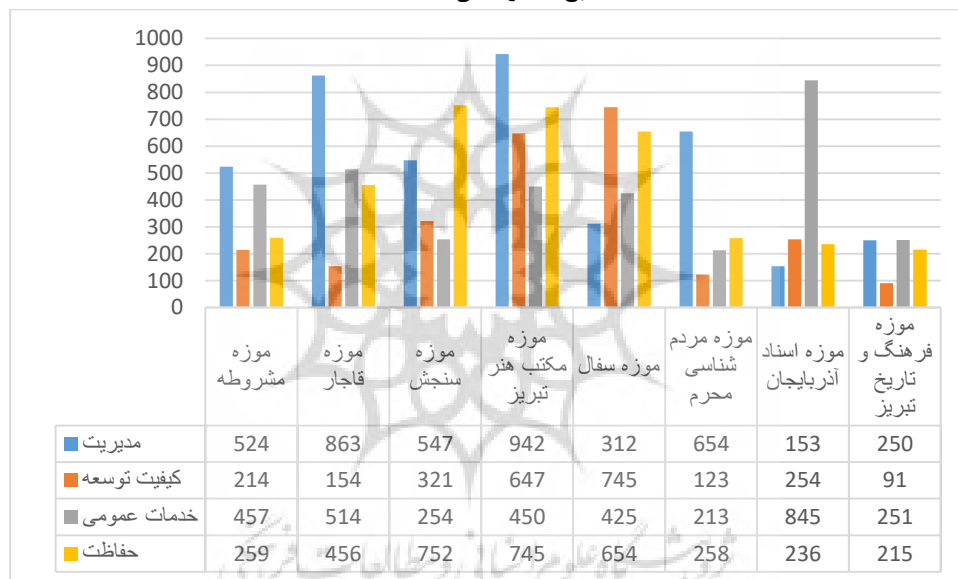
در آزمون معیارهای هم افزایی میراث ناملموس و توسعه صنعت گردشگری از جامعه آماری بازدیدکنندگان خانه موزه های حریم مجموعه میراث جهانی بازار تاریخی تبریز در راستای پاسخ به سوال "تجارب گردشگران از خانه موزه های تبریز به چه میزان در توسعه پایداری اجتماعی حائز اهمیت می باشد؟" با مفروضات رضایتمندی از کیفیت منابع و زیرساخت ها مورد تفحص قرار گرفت. بدین سو، پس از کاوش در نرمال بودن توزیع داده ها، تجزیه و تحلیل با بهره گیری از آزمون تی میانگین توسط نرم افزار SPSS، ارزیابی در میزان اثربخشی ساختار ارتباطی فی مابین متغیرها صورت پذیرفت. در این بین ۵۸/۱۲ درصد پاسخگویان زن و ۴۴۱/۸۸ درصد مرد بوده اند. در بررسی تحصیلات، ۹/۲۳ درصد زیر دیپلم، ۱۲/۱۸ درصد دیپلم، ۱۹/۴۳ درصد فوق دیپلم و ۲۰/۱۴ درصد لیسانس و ۳۹/۰۲ درصد فوق لیسانس و بالاتر قرار داشتند. با بهره گیری از آزمون تی تک نمونه ای سطح معناداری (sig) کمتر از مقدار ۰/۰۵ موجبات تعمیم میانگین حاصل از نمونه را با حد بالا و پایین مثبت نشان دهنده وضعیت مطلوب شاخص های میراث ناملموس و توسعه صنعت گردشگری در خانه موزه ها می باشد (جدول ۴).

بدینسان، مفروضات پژوهش مورد تایید قرار گرفته و از حیث نمود میزان رضایت مندی هر یک از فضاها در تطبیق با شاخصه های هم افزایی میراث ناملموس در تحلیلات نرم افزار SPSS بهره گرفته شد. یافته ها حاکی از آن است که میزان مدیریت به ترتیب در موزه مکتب و هنر تبریز، موزه قاجار، مردم شناسی محرم، موزه مشروطه، موزه سفال، موزه فرهنگ و تاریخ تبریز و موزه اسناد آذربایجان سیر نزولی داشته در حالیکه موزه اسناد آذربایجان از نظر خدمات عمومی در کیفیت بالاتری قرار دارد اما آنچه مشهود می باشد کیفیت توسعه در موزه های مشروطه، قاجار، مردم شناسی محرم و فرهنگ و تاریخ تبریز در تحدید برابری قرار دارند. همچنین، میتوان اذعان داشت که موزه مکتب هنر تبریز در راستای سنجش توسعه میراث ناملموس در موقعیت بهتری قرار دارد (شکل ۲).

جدول ۴. بررسی میانگین رضایتمندی از شاخص های کیفیت منابع و زیرساخت ها از دید پرسش شوندگان.

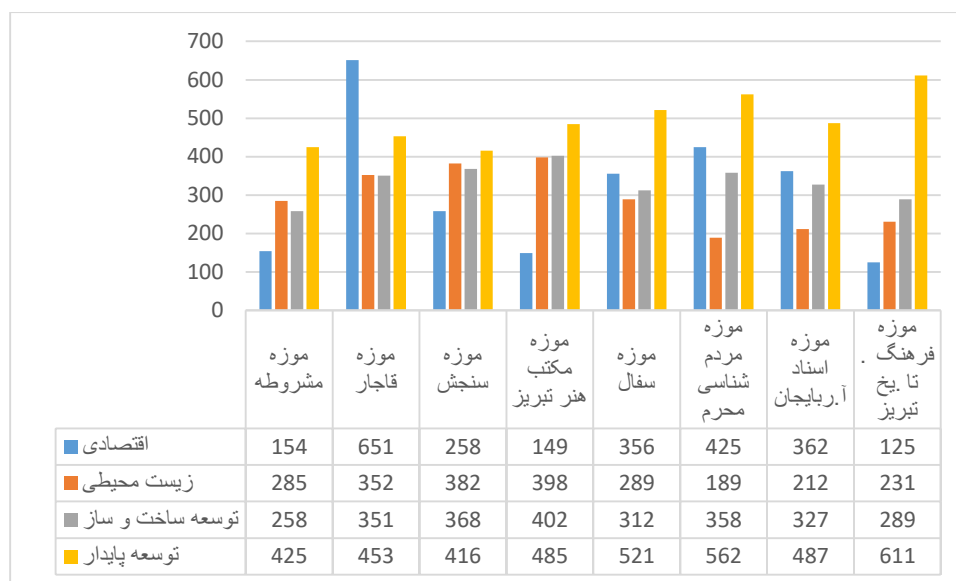
ابنیه	حجم نمونه	میانگین	انحراف معیار	اختلاف استاندارد	سطح اطمینان ۹۵ درصد	حد پایین	حد بالا
موزه مشروطه	۱۱	۲/۰۲	۰/۲۵۳	۰/۰۱۷	۲/۴۸	۲/۲۶	+
موزه قاجار	۱۲	۲/۰۸	۰/۲۵	۰/۰۲۷	۲/۵۸	۲/۱۹	+
موزه سنجش	۶	۲/۰	۰/۲۷	۰/۰۳۱	۲/۴۸	۲/۵۲	+
موزه مکتب هنر تبریز	۱۴	۲/۱۴	۰/۲۴	۰/۰۳۴	۲/۲۴	۲/۱۹	+
موزه سفال	۷	۲/۰۵	۰/۲۳	۰/۰۲۴	۲/۲۱	۲/۲۸	+
موزه مردم شناسی محرم	۷	۲/۰۵	۰/۲۲۵	۰/۰۲۳	۲/۱	۲/۴۱	+
موزه اسناد آذربایجان	۱۲	۲/۰۸	۰/۲	۰/۰۱۹	۲/۱۷	۲/۲۲	+
موزه فرهنگ و تاریخ تبریز	۹	۲/۱۱	۰/۲۸۵	۰/۰۲۲	۲/۰۲	۲/۰۱	+
جمع	۷۸	۲/۲۴	۰/۵۲۳	۰/۰۳۱	۲/۳۴	۲/۱۴	+

منبع: (نگارندگان ، ۱۴۰۳).

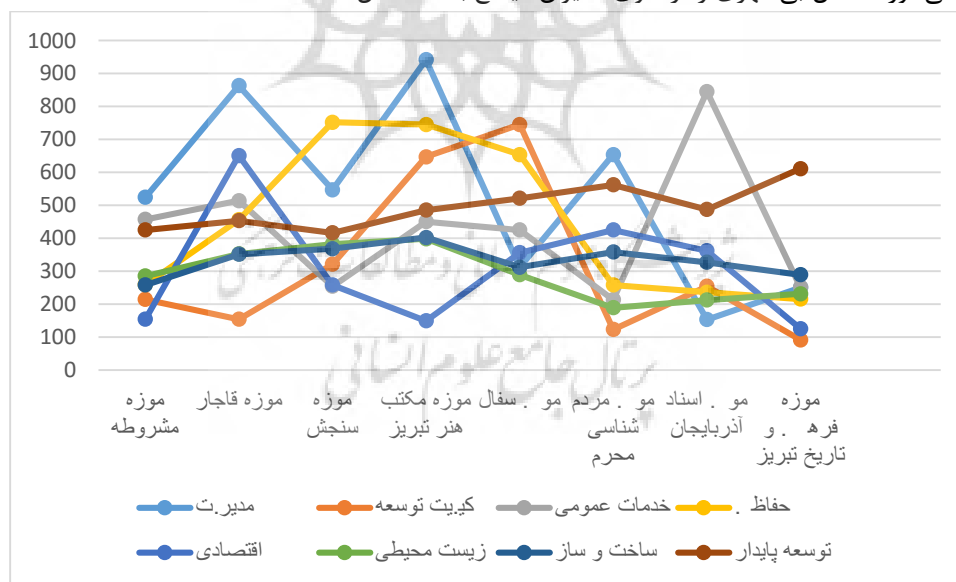
شکل ۲. شاخصه های توسعه میراث ناملموس در تطبیق تحلیل SPSS.

در راستای سنجش شاخصه توسعه صنعت گردشگری در خانه موزه های منطقه فرهنگی-تاریخی حریم مجموعه میراث جهانی بازار تاریخی تبریز، علیرغم برابری تقریبی در چشم انداز توسعه پایدار، ساخت و ساز و زیست محیطی، از نظر سطح توسعه اقتصادی که بعنوان یک شاخص کلیدی برای ارزیابی وضعیت صنعت و رقابت پذیری می باشد، ارزیابی جامع بازده اقتصادی، مقیاس بازار و وضعیت توسعه شرکت های اصلی در صنعت گردشگری سهم بخش توسعه اقتصادی خانه موزه ها را پایین تر از حد انتظار منعکس می کند (شکل ۳).

شکل ۳: شاخص توسعه صنعت گردشگری در تطبیق تحلیل SPSS.

در اینصورت، آنچه عیان می گردد در تجزیه و تحلیل هم افزایی توسعه میراث ناملموس و صنعت گردشگری نقش مدیریت در ارتقاء خدمات عمومی و مقوله حفاظت و به طبع آن در کیفیت توسعه بنیادین می باشد. بنابراین میزان کیفیت در مدیریت خانه موزه های مورد مطالعه نقشی در توسعه اقتصادی نداشته، ولیکن در بایسته های زیست محیطی که منابع، پویایی و امکانات را برای صنعت گردشگری فراهم می آورد تمثال بی مهری را از سوی مدیران ذینفع باشد (شکل ۴).

شکل ۴: تحلیل شاخصه های هم افزایی میراث ناملموس و توسعه صنعت گردشگری.

نتیجه گیری

توسعه هم افزایی میراث فرهنگی ناملموس (ICH) و صنعت گردشگری توأم با مزیت های دوگانه صنایع فرهنگی و گردشگری در راستای رفع نیازهای متنوع گردشگران، با روندهای فعلی توسعه گردشگری همسو می باشد. بدینسان صنعت گردشگری در این مقوله در همگرایی با میراث ناملموس به سر می برد و عهده دار حفاظت از آن در انتقال هویت جوامع به نسل های آتی می باشد. از این رو

پژوهش حاضر، به تفحص نقش صنعت گردشگری در حفاظت از میراث ناملموس، خانه موزه های حریم حفاظت شده میراث جهانی بازار تاریخی تبریز را به عنوان یکی از موثرترین ابزارهای تأیید رابطه و مکانیسم های هم افزایی با هدف ارائه بینش های ارزشمند برای سیاست گذاران و مدیران شهری مرتبط می پردازد.

از این حیث، ابتدا به شناسایی خانه موزه ها در محدوده مورد پژوهی پرداخته شد. سپس پژوهش حاضر، با مطالعات کتابخانه ای و اسناد تاریخی معیارهای توسعه میراث ناملموس و صنعت گردشگری را با تأیید کارشناسان و متخصصین حوزه میراث فرهنگی استان آذربایجان شرقی استخراج نمود. در مرحله بعدی با توزیع پرسش های ساختاریافته در مقیاس پنج گزینه ای لیکرت در جامعه آماری ۷۸ نفر از بازدیدکنندگان خانه موزه های مورد مطالعه، رضایت از منابع و زیرساخت ها را در نرم افزار SPSS را مورد تحلیل قرار داد. یافته ها حاکی از تأیید مفروضات پژوهش مبنی بر رضایتمندی گردشگران از کیفیت فضاها می باشد. همچنین، در تطبیق مقادیر بدست آمده با معیارهای توسعه میراث ناملموس و صنعت گردشگری، سطح مدیریت را بعنوان شاخص اولیه، با هدف ارزیابی ترویج و بهره برداری از پروژه های ICH در بهره وری منابع مالی، خدمات عمومی و نرخ رشد مورد ارزیابی قرار داد که سهم اقتصادی به سبب سیر نزولی در خانه موزه ها نیازمند بررسی از سوی مدیران و ذینفعان می باشد. بطوری که در نگرش به این مقوله، بخش توسعه صنعت گردشگری می تواند در بازدهی مناسب تری قرار گیرد. در حالیکه این مهم در حفاظت از آثار ملموس که مستقیماً بر توسعه پایدار اثر گذار می باشند، بطور متوسط عملکرد قابل قبولی را ارائه می نمایند. همانگونه که شاخص زیست محیطی به طور مستقیم بر جذابیت، پایداری و تجربه گردشگری مقاصد گردشگری تأثیر می گذارد، خانه موزه های مذکور پتانسیل بالایی را در این مورد می نمایند. این مقاله به صورت سیستماتیک وضعیت توسعه صنعت گردشگری با رویکرد حفاظت از میراث ناملموس را از طریق روش تحلیل کیفی-کمی (آمیخته) بررسی نمود و نشان داد که توسعه پایدار گردشگری می تواند به طور موثر حفاظت و انتقال میراث فرهنگی ناملموس را ارتقاء بخشد.

منابع و مأخذ

- اردلان سعید؛ زبیری کرامت اله؛ سعیدی رضوانی نوید؛ حبیبی کیومرث (۱۴۰۱). الگوی گرد شگری خلاق مبتنی بر رویکرد بازآفرینی فرهنگ محور با تاکید بر ایده شهر خلاق. گردشگری و توسعه، ۱۱(۱)، ۳۵-۵۲.
- اسمعیلی سنگری حسین، پروین راحله (۱۴۰۳). شناسایی اماکن مولد صنعت گردشگری خلاق در کریدور میراث ناملموس با بهره مندی از رویکرد سلسله مراتبی (AHP) مورد مطالعه: مجموعه میراث جهانی بازار تاریخی تبریز، فضای شهری و حیات اجتماعی. ۳(۸)، ۱-۱۸.
- امینیان، ناصر، سید نقوی، میرعلی، جهانیان، منوچهر، امامی، سید محسن (۱۳۹۹)، وضعیت ارزیابی شاخص های حکمروایی مطلوب در توسعه گردشگری شهری (مطالعه موردی: شهر تهران). فصلنامه اقتصاد و مدیریت شهری، ۱۸(۵۴)، ۱۳۹-۱۲۷.
- براری، احسان، شریف زاده فتاح، کاظمیان غلامرضا و قربانی زاده وجه اله (۱۳۹۸). فرآیندها و راهکارهای استقرار حکمروایی خوب شهری در کلانشهرهای کشور مورد مطالعه: مشهد. مدیریت شهری و روستایی، ۵(۵۶)، ۳۵-۵۴.
- پروین، راحله، اسمعیلی سنگری، حسین، عبدالله زاده طرف، اکبر (۱۴۰۴). شناسایی ابعاد حفاظت از میراث ناملموس در مداخلات معاصر حریم اماکن تاریخی (مورد پژوهی: مجموعه میراث جهانی بازار تاریخی تبریز). مرمت و معماری ایران، ۱۵(۴۱).
- تاج زاده نمین، ابوالفضل، میکائیلی کیوی، سیامک، علیزاده سولا، رضا (۱۴۰۱). طراحی الگوی توسعه گردشگری میراث ناملموس در ایران با رویکرد داده بنیاد. گردشگری و توسعه، ۱۱(۳)، ۱۶۴-۱۴۹.
- جلیلیان لعیا، حیدری محمدتقی، احدنژاد روشنی محسن، رضایی ناصر (۱۴۰۴). ارائه الگوی حکمروایی شایسته گردشگری عصر پساکرونا ایران. تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، ۲۵(۷۷)، ۴۴۵-۴۲۸.
- حیدری چیاچه رحیم، روستایی شهرپور، فیضی زنگیر سلمان. (۱۴۰۰). بررسی تاثیر جاذبه های ناملموس بر توسعه گردشگری شهرهای اسلامی (نمونه مورد کلانشهر تبریز). جغرافیا (برنامه ریزی منطقه ای)، ۱۱(۴۳)، ۴۸۵-۴۷۱.

- خاتم سعید، احمدی سیدعباس، خاتم مهناز. (۱۴۰۱). بررسی وضعیت حکمروایی خوب شهری در کلانشهر تهران. پژوهش‌های جغرافیای سیاسی، ۷(۲)، ۱-۲۴.
- رحیمی فرد قاسم؛ قربانی رسول؛ بابایی اقدم فریدون؛ و حیدری چیا نه رحیم (۱۴۰۰). ارزیابی شاخص‌های شهر خلاق در ایجاد گرد شگری خلاق شهری (مطالعه موردی: خوی). پژوهش‌های جغرافیای از سانی (پژوهش‌های جغرافیایی)، ۵۳(۴)، ۱۵۰۹-۱۵۲۲.
- زمانی، نرجس؛ احمدی، حسین و وحیدزاده، رضا (۱۳۹۹). مداخلات پیشین و نوین در میراث معماری؛ تبیین رویکردهای ارزشی در یک سیر تاریخی از ۱۳۰۹ تا ۱۳۵۵ ه.ش. معماری اقلیم گرم و خشک، دوره هشتم (۱۲)، ۱۶۹-۱۴۷.
- ضیائی محمود، اسدیان اردکانی فائزه. (۱۴۰۰). چهارچوبی برای سطح بندی متغیرهای حکمروایی خوب در توسعه پایدار مقصدهای گردشگری، ۱(۱۱)، ۱-۲۶.
- علیزاده سولا، رضا، میکائیلی کیوی، سیامک، و طاهر، احمد (۱۴۰۰). اولویت بندی محرک‌های مؤثر بر توسعه گردشگری میراث ناملموس استان اردبیل از دیدگاه راهنمایان گردشگری. نخبگان علوم و مهندسی، ۶(۲)، ۱-۹.
- مجنونی توتخانه، علی، و اسمعیلی سنگری، حسین (۱۴۰۰). بررسی جریان‌های سرمایه اجتماعی در بازارهای تاریخی برحسب مشاغل و فضاهای معماری (مطالعه موردی: بازار تاریخی تبریز). هویت شهر، ۱۵(۴۸)، ۱۰۷-۱۲۰.
- مختاری، غلامرضا (۱۴۰۱). تبیین مفاهیم میراث فرهنگی ناملموس از طریق تقابل‌های دوتایی. نامه انسان شناسی، دوره نوزدهم (۳۴)، ۲۲۷-۲۰۵.
- مهندسین مشاور نقش محیط ۱۳۹۵. طرح جامع تبریز، جلد چهارم: شناخت شهر.
- میرتقیان رودسری، سیدمحمد، خراسانی، محمدامین، خلج، بهاره (۱۴۰۱). تحلیل توزیع فضایی میراث فرهنگی ناملموس در راستای حفاظت و توسعه میراث در ایران. آمایش جغرافیای فضا، ۱۲(۴)، ۳۷-۱۹.
- میرواحدی، سیدسعید، و قائدی‌ها هونجانی، نفیسه (۱۳۹۹). رویکرد متفاوت کارآفرینان در کارآفرینی گردشگری میراث فرهنگی ناملموس. گردشگری و توسعه، ۹(۲)، ۱۴۴-۱۳۱.
- یزدانی، محمدحسن، و ده ده زاده سیلابی، پروین (۱۳۹۷). بازآفرینی مراکز تاریخی شهرهای ایرانی با محوریت گردشگری با تلفیق مدل‌های برنامه ریزی استراتژیک و تحلیل شبکه (ANP-SWOT)؛ مطالعه موردی: بافت تاریخی کلان شهر تبریز. جغرافیایی فضای گردشگری، ۷(۲۶)، ۱۰۵-۱۲۲.

-Akash A. (2023). Promoting Intangible Heritage for Peace and Identity in Conflict Zones: A Case Study of Bastar, Chhattisgarh, India. *International Journal for Multidisciplinary Research*, 5 (6), 01.

-Alamineh G. A., Hussein J. W., Mulu Y. E., & Taddesse B. (2023). The negative cultural impact of tourism and its implication on sustainable development in Amhara Regional State. *Cogent Arts & Humanities*, 10(1), 2224597.

-Cerquetti, M., & Montella, M. M. (2021). Meeting sustainable development goals (SDGs) in museum evaluation systems. The case of the Italian National Museum System (NMS). *Sinergie Italian Journal of Management*, 39(1), 125-147.

-Christina A., Ladkin A., & Fletcher J. (2005). Stakeholder collaboration and heritage management. *Annals of Tourism Research*, 32, 28-48.

-Cui, C., Zhao, Y., & Wang, L. (2021). Protection and dissemination of Chinese intangible cultural heritage based on digital games. *International Communication of Chinese Culture*, 8(4), 483-491.

-Detotto, C., Giannoni, S., & Goavec, C. (2021). Does good governance attract tourists? *Tourism Management*, 82, 8579-8621.

-Ferreira, J., & Sousa, B. (2020). Experiential marketing as leverage for growth of creative tourism: a co-creative process. In *Advances in tourism, technology and smart systems: Proceedings of ICOTTS 2019* (pp. 567-577). Springer Singapore.

-Ferretti V., & Comino E. (2015). An integrated framework to assess complex cultural and natural heritage systems with Multi-Attribute Value Theory. *Journal of Cultural Heritage*, 16, 688–697.

-Gamsakhurdia, V. L. (2020). The origins and perspectives of ‘culture’—Is it relevant anymore? *Human Arenas*, 3(4), 475-491.

-Huang, Y. Y., Yu, S. S., Chu, J. J., Fan, H. H., & Du, B. B. (2023). Using knowledge graphs and deep learning algorithms to enhance digital cultural heritage management. *Heritage Science*, 11(1), 204.

-Jalloh S. A. (2021). A review of the economic, social, and environmental impacts of tourism development. *American Journal of Theoretical and Applied Business*, 7(2), 39–46.

-Kandil M. (2023). The Role of Museums in Safeguarding Intangible Cultural Heritage Through Documentation Practices (Master’s thesis, University of Illinois at Chicago).

-Kidd, J. (2018). Transmedia heritage: Museums and historic sites as present-day storytellers. In *The Routledge Companion to Transmedia Studies*. Routledge. 272-278.

-Luo W., Lu Y., Timothy D., & Zang X. (2022). Tourism and conserving intangible cultural heritage: Residents’ perspectives on protecting the nu’shu female script. *Journal of China Tourism Research*, 18(1), 1305–1329.

-Lv, J., Chai, Y., & Hu, X. (2025). Synergistic development of intangible cultural heritage and tourism industry: Empirical experiences from Jilin, China. *PloS one*, 20(1), 1-25.

-Ma Z., & Guo Y. (2023). Leveraging intangible cultural heritage resources for advancing China’s knowledge-based economy. *Journal of the Knowledge Economy*.

-Pop, I. L., Borza, A., Buiga, A., Ighian, D., & Toader, R. (2019). Achieving cultural sustainability in museums: A step toward sustainable development. *Sustainability*, 11(4), 970-992.

-Qiu, Q., Zuo, Y., & Zhang, M. (2022). Intangible cultural heritage in tourism: Research review and investigation of future agenda. *Land*, 11(1), 1-21.

-Salazar N., Chamizo-Nieto F., Conejo-Arrabal F., & Rosa-Jime’nez C. (2023). Intangible cultural heritage as a tool for urban and social regeneration in neighborhoods. Participatory process to identify and safeguard ICH in the city of Malaga, Spain. *International Journal of Heritage Studies*, 29, 524–546.

-Sousa, B. M., & Alves, G. M. (2019). The role of relationship marketing in behavioural intentions of medical tourism services and guest experiences. *Journal of Hospitality and Tourism Insights*, 2(3), 224-240.

-Tian M., Zhu Y., & Zhao Q. (2023). Research on the Heterogeneity and Driving Force of Cultural Tourism Integration in Western China under the New Normal—A Case Study of Shaanxi Province. *Tourism Management and Technology Economy*, 6(6), 1–10.

-Vistisen, P., Selvadurai, V., & Jensen, J. F. (2020). Balancing enlightenment and experience in interactive exhibition design. In *Interactivity, Game Creation, Design, Learning, and Innovation: 8th EAI International Conference, ArtsIT 2019, and 4th EAI International Conference, DLI 2019, Aalborg, Denmark, November 6–8, 2019, Proceedings 8* (pp. 69-87). Springer International Publishing.

-Wahed W. J. E., Saad N., Yusoff S. B. M. & Pitil P. P. (2021) “Please stay, don’t leave!”: A systematic literature review of safeguarding intangible cultural heritage in the fourth industrial revolution. *Pertanika J. Soc. Sci. Humanit*, 29(3), 1723–1744.

-Wang X., & Xiao X, (2021). Intangible Cultural Heritage Tourism Innovation and Development Education. In Proceedings of the 5th International Conference on Digital Technology in Education, 21(5), 176–181.

-Xiao, L. (2022). Intangible cultural heritage reproduction and revitalization: Value feedback, practice, and exploration based on the IPA model. Computational Intelligence and Neuroscience, 2022(1), 8411999.

-Xie, J. (2022). Innovative design of artificial intelligence in intangible cultural heritage. Scientific Programming, 2022(1), 1-8.

-Zhang J., Cai X., & Zhan Z. (2023). Reflections on establishing a system for cultivating intangible cultural heritage inheritors in the new era: Based on the survey in Fujian Province. Sustainability, 15(11), 9088.

